

Olivier Guillot, Albert Rigaudière, Yves Sassier, *Pouvoirs et institutions dans la France médiévale*. Vol. 1; *Des origines à l'époque féodale*, ss. 332; vol. 2; *Des temps féodaux aux temps de l'Etat*, ss. 320. A. Colin, coll. U — Histoire médiévale, Paris 1994.

Prezentowane opracowanie stanowi najobszerniejsze obecnie podręcznikowe ujęcie dziejów ustroju oraz źródeł i nauki prawa średniowiecznej Francji (trzy tomy *Histoire des institutions francaises au Moyen Age* pod redakcją F. Lot i R. Fawtier, 1957–1962, traktujące kolejno o instytucjach seniorialnych, królewskich i kościelnych były raczej syntetyzującą monografią przygotowaną przez wielu autorów).

Nawiązuje tu omawiane dzieło do klasycznego dziś, opublikowanego przed ćwierćwieczem zarysu pióra Jean F. Lemarignier (*La France médiévale: institutions et société*, A. Colin, Coll. U, Paris 1970, ss. 416; wyd. 6 1981; por. rec. w CPH XXX, 2, 1971, ss. 208–212). Autor był wybitnym historykiem średniowiecznego ustroju i prawa, profesorem Uniwersytetu paryskiego, mistrzem trzech autorów zajmującego nas tu ujęcia. Oni sami, traktują swoją książkę jako kontynuację, a nie chęć zastąpienia tej, napisanej przed laty przez ich nauczyciela i przyjaciela.

Swoje wywody podzielili autorzy na trzy, nierówne pod względem objętości części chronologiczno-problemowe: Geneza Francji, od końca V. do końca X. w. (O. Guillot, t. 1, do s. 168); Od ustroju seniorialnego do feudalnego, koniec X — początek XIII w. (Y. Sassier t. 1 do s. 302); Od doby feudalizmu do czasów początków nowożytnego państwa u schyłku XV w. (A. Rigaudière, cały t. 2). Na końcu obu tomów umieszczono selektywną bibliografię, opracowaną osobno dla każdej części oraz indeksy osobowy i rzeczowy.

Nic przewodzią książki stanowi powolne stawianie się francuskiej jedności, tak politycznej, jak i narodowej. Z prawdziwym mistrzostwem nakreślone zostały procesy integracyjne, zrazu inicjowane przez wybitnych władców, przebiegłością polityczną i siłą narzucających swoje zwierzchnictwo poszczególnym ziemiom i zamieszkującym je ludom. Brak szerszego poparcia ze strony społeczeństwa, w tym i jego „narodu politycznego”, spowodował nietrwałość Rzeszy karolińskiej, mimo inicjatyw centralizacyjnych Karola W. czy jego bezpośrednich następców. Monarchia jako czynnik integracyjny wróciła na scenę polityczną dopiero w początkach XII w., rozwijając zarówno ideologię polityczną jak i narzędzia przymusu. Poczynając od następnego stulecia rozpoczął się proces przeobrażania królestwa Kapetyngów w *res publica*, coraz racjonalniej zarządzaną, a jednocześnie umożliwiającą swym mieszkańcom identyfikowanie własnych interesów z ogólnopaństwowymi.

Wykład snuty przez autorów jest potoczny i obrazowy. Można mu co najwyżej zarzucić od czasu do czasu nadmierną kategoryczność sądów, niezaznaczanie w tekście czy stosownych przypisach, których brak razi w porównaniu z powołaną wyżej pracą J. F. Lemarignier, istnienia różnych od autorskiego poglądów na pewne sprawy (wskazanie pochodzenia, nota bene często cytowanych źródeł, znalazło się w nawiasach, w samym tekście). Jako przykład weźmy sprawę genezy stanów generalnych. Albert Rigaudière (t. 2, s. 166) pisze zgodnie z tradycyjnym podejściem tzw. instytucjonalistów (por. F. Olivier-Martin, *Histoire du droit français*, Paris 1948, s. 665 in.), że poczynając od panowania Filipa Pięknego rozpoczyna się historia rzeczonych zgromadzeń. Nie przeszkadza mu w takim stwierdzeniu, zauważone przez siebie już w drugiej połowie XIII w. funkcjonowanie zjazdów feudalno-lennej, królewskiej *curia generalis* z udziałem przedstawicieli trzech stanów. Czym więc różniły się od nich i w jakim stopniu zjazdy zwoływane poczynając od 1302 r.? Jak to przyjmuje dziś wielu badaczy francuskich, a także zagranicznych, dopiero od chwili uwięzienia przez Anglików króla Jana i rządów delfina Karola, zbierające się w sytuacji kryzysu politycznego lat 1355–1358 stany nabierały świadomości bycia samodzielną siłą polityczną (por. nieuwzględnioną w bibliografii nader użyteczną pozycję *Recherches sur les Etats généraux et les Etats provinciaux de la France médiévale. Actes du 110-e Congrès National des Sociétés Savantes*, Paris 1987, a także nieco starszy bilans pióra wybitnego komparatysty A. Ma-

rongiu, *Medieval Parliaments. A Comparative Study*, Londyn 1967, s. 95 nn). Znacznie lepiej, zdaniem recenzenta, przedstawiał powolny proces przobrażania się feudalnych „curiae” w zgromadzenia stanowe, wspomniany J. F. Lemarignier (s. 329 nn).

Skoro o dokumentacji wywodów mowa, recenzent w następnych wydaniach dzieła z radością powitałby, poza postulowanymi już przypisami: wprowadzenie systemu, odsyłaczy do innych wywodów zarówno autora danej partii wykładu, jak i tych zawartych w pozostałych częściach. Konieczne wydaje się również wzbogacenie bibliografii oraz zmiany w jej konstrukcji poprzez wprowadzenie jej tematycznego rozczłonkowania, tak jak to uczynił w swym zarysie J. F. Lemarignier. Szkoda też, że w ślad za powiększeniem objętości opracowania nie pomnożono proporcjonalnie ilości ilustrujących wykład map i tablic (n.b. bardzo by się przydał ich wykaz przy spisie treści). W obu tomach znalazło się zaledwie siedem map i dwie tablice, wyłącznie genealogiczne. Jeśli chodzi o te ostatnie, wartą przejęcia jest np. ta, poświęcona rozczłonkowaniu *curia regis* opracowana przez J. F. Lemarignier (op. cit. s. 321) czy też wykorzystanie map sporządzonych przez tegoż autora, a ilustrujących przestrzenne rozszerzenie się władztwa pierwszych Kapetyngów (por. załączniki do monografii wspomnianego autora: *Le gouvernement royal aux premiers temps capétiens*, Paris 1965).

Mimo formułowanych wyżej uwag krytycznych, zresztą przede wszystkim redakcyjnej natury, uznać wypada, że zharmonizowany wysiłek francuskich „trojaczków” zrodził dzieło, formalnie podręcznik akademicki, faktycznie zaś znakomite źródło rzetelnej wiedzy o ustroju średniowiecznej Francji, przeznaczone dla szerokiego i zróżnicowanego kręgu odbiorców.

Kolejną instytucję zasłużonego wydawcy Armand Colin uznać wypada za nader udaną. Znana w świecie *Collection U(niversité)* adresowana jest do obu członków uniwersyteckich korporacji, tak uczących się, jak i badających i nauczających, nie tylko Francji ale i wielu ośrodków zagranicznych.

STANISŁAW RUSSOCKI (Warszawa)

Mit den Waffen der Justiz. Zur Kriminalitätsgeschichte des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit. Hrsg von Andreas Blauert und Gerd Schwerhoff, Frankfurt am Main 1993, ss. 251. (Fischer Taschenbuch Verlag)

Wydawnictwo *Fischer Taschenbuch Verlag* w swej znakomitej serii *Geschichte* wydało pod numerem katalogowym 11571 zestaw artykułów dotyczących różnych stron zagadnienia przestępczości w średniowieczu i epoce nowożytnej. Pozycja ta jest przekrojem poprowadzonym przez tematy, metody i pytania badawcze aktualnych poszukiwań historyczno-prawnych i kryminalnych.

Nowoczesne badania historyków zmieniają sposób oglądu przestępczości średniowiecznej i nowożytnej, jaki był dotychczas proponowany przez naukę. Punktem centralnym nie są już wyłącznie pojedyncze wykroczenia przeciw normom prawa i przypisane im konsekwencje karne. O wiele istotniejsze stało się zbudowanie pełnego ujęcia historycznych ról systemu karno-penitencjarnego dla kształtowania podstawowego porządku społecznego. Historycy przenieśli punkt ciężkości swych zainteresowań na sprawy ówczesnej codzienności — mentalności, sposoby zachowania, interakcje, zarówno skazańców, ich rodzin, jak również ludzi pracujących w aparacie wymiaru sprawiedliwości.

Protokoły rozpraw, orzeczenia sądowe, rejestry skazanych okazały się przebogatym źródłem do badań nie tylko nad zagadnieniami formalnoprawnymi, lecz także do poznania życia uczuciowego ludzi biorących udział w stosowaniu prawa. Wyprowadzono tym samym badania przestępczości poza salę rozpraw, więzienie i plac straceń.